

VELENCÉTŐL DUBROVNIKIG

Köszöntő kötet Vig István tiszteletére

SZERKESZTETTE

Dudás Mária, Dudás Előd

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2018

SZAKMAI LEKTOROK

Lukács István

Nyomárkay István

TÖRDELŐ

Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztők

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

Sorozatszerkesztő Lukács István

A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-284-966-9

Tartalom

NYOMÁRKAY ISTVÁN

Vig István professzor úr születésnapjára 9

BAŃCZEROWSKI JANUSZ

Az ekvivalencia fogalma a fordításban.....13

DUDÁS ELŐD

A múlt idők használata Antun Vramec *Kronika* című művében.....21

DUDÁS MÁRIA

Lógó orral búsul a magyar.....31

DZIEWOŃSKA-KISS DOROTA

A *disznó* fogalma a lengyel nyelvben a frazeológiai kapcsolatok tükrében.....39

FEDOSZOV OLEG

Венгерские сравнительные обороты *kevés (vagy), mint x* в чешско-русской конфронтации.....55

GYIVICSÁN ANNA

Tradícia starozákonných žalmov a evanjelickej kultúry v slovenskej poézii.....63

HEÉ VERONIKA

Az operaszövegek fordítása.....75

JAKOVLJEVIĆ DRAGAN

Културолошко-идентитетске рефлексije у делима савремених српских писаца у Мађарској и Румунији.....87

JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA

Cienka błona między faktem a wyobrażeniem, czyli o strategiach narracyjnych Ziemowita Szczerka w kontekście poetyki dziennikarstwa *gonzo*.....105

JANURIK SZABOLCS

Az új angol kölcsönszavak szótári rögzítésének kérdései a mai magyar és orosz lexikográfiában.....119

JÁSZAY LÁSZLÓ

Gondolatok a grammatikai kategorizálás problematikus kérdéseiről (az orosz főnév).....133

LUKÁCS ISTVÁN, KÁLECZ-SIMON ORSOLYA

Az illír mozgalom magyar és horvát tudományos reprezentációjának mérlege.....143

MENYHÁRT KRISZTINA

Vallásosság és vallásgyakorlás Bulgáriában a kora újkori útleírások tükrében.....157

МИХАЙЛОВ КАМЕН

Версията на Павел. Правилата на светия апостол, превърнали се в православен канон.....171

PÁTROVICS PÉTER

Lengyel-cseh bosszúságok - germán örömök „összefésült gondolatok” a lengyel *pepik* szó kapcsán.....185

PAVIČIĆ MLADEN

A nemtelenség labirintusában.....193

RÁDULY ZSUZSANNA

A magyar nyelv olasz eredetű eponimái.....203

RÁGYANSZKI György	
A muravidéki szlovén lexikográfia újabb eredményei.....	213
URKOM ALEKSANDER	
Frazeologija u leksikografiji. Frazeologizmi kao sastavni elementi u značajnijim rečnicima mađarsko-srpske leksikografije.....	225
VARGA ÉVA KATALIN	
Jelentésátvitelek vizsgálata a Verancsics-szótár anatómiai neveiben.....	241
ZOLTÁN ANDRÁS	
A fog segédige szláv párhuzamai.....	251
ZSILÁK MÁRIA	
Olasz és német kőfaragók emlékei egy magyarországi szlovák településen, Tardoson.....	265

Lengyel-cseh bosszúságok – germán örömök¹ „összefésült gondolatok” a lengyel *pepik* szó kapcsán

PÁTROVICS PÉTER

Még ha a jelen írásban lengyel és cseh bosszúságokról esik is szó, örömökről csak keveset olvashatunk. Annak azonban, hogy mégis a fenti mondás szerepel a címben, az a fő oka, hogy tömör formában fejezi ki azon három etnikum (lengyel-cseh-német) viszonyát, amelynek nyelvi lenyomata rövid tanulmányunk tárgyát képezi. A több mint ezeréves múltra visszatekintő cseh-lengyel viszony történelmi távlatból szemlélve bár nem nevezhető rossznak, hiszen mindkét ország tagja az Európai Uniónak és a V4-ek napjainkban egyre szorosabbá váló szövetségének (erről részletesebben ld. PÁTROVICS – PÁTROVICS-EGRI 2016: 532–540), mégis több történelmi esemény terheli. A csehek már a legkorábbi időktől fogva ott bábáskodtak a lengyel állam megszületésénél: az első, 996-ban egész népével keresztény hitre tért lengyel fejedelem, a Piast-dinasztia alapítója, Meskó (Mieszko I (963–992)) is a csehek uralkodójával, Boleslasszal kötött szövetséget, és cseh földről választott magának feleséget Dubrava hercegnő személyében, akivel 965-ben lépett házasságra, és csehek voltak az első hittérítő papok is. Közöttük találjuk a hitbuzgó misszionáriust, Prága püspökét, akit a magyar történetírás, mint Vajk – a mi későbbi országalapító Szent István

---

1 Lengyel eredetiben: *Polsko-czeskie złości – germańskie radości*. A régebben keletkezett mondásban, amelynek értelme, hogy 'a lengyelek és a csehek közötti viszálynak a germánok (németek) örülnek', az a felismerés fejeződik ki, hogy a két testvéri szláv nép közötti ellenségeskedést a szomszédos germánok (németek) mindig kihasználják és a maguk javára fordítják.

királyunk – megkeresztelőjét, Szent Adalbert² néven ismer. Nem meglepő tehát, ha a lengyel nyelvben számos cseh elem, ún. bohemizmus található, és a korai lengyel keresztény terminológián is erős cseh nyelvi hatás érződik (MARKOWSKI 2012: 130). Jó alapunk van feltételezni továbbá, hogy a nyugati szlávok gazdaságilag és katonailag legerősebb törzsének, az ország lengyel nevét (*Polska*) adó Polánoknak a neve is cseh szóalkotás.³ A lengyelek első nemzeti himnusza (*carmen patrium*), a 13. században keletkezett *Bogurodzica* ‘Istenszülő (Szűz)’⁴, – amely egyben az első teljes egészében önálló lengyel mű (tehát nem valamely korábbi latin vagy esetleg cseh ének lengyel nyelvű fordítása) – egyes szóalakjait tekintve szintén szignifikáns cseh hatást mutat. Mégis, a közös szláv gyökerek (KISS GY. 2011: 35), és a viszonylag hosszú időn át tartó szoros kapcsolatok ellenére, a csehek lengyel nyelvben kialakult képe döntően negatív. Érdekes ugyanakkor, hogy a lengyelekhez hasonlóan a nyugati szlávság körébe tartozó szlovákok iránt a lengyelek már sokkal pozitívabb érzelmek-

---

2 A cseh nemesi Slavnik család sarját (DAVIES 2006: 73), Adalbertet (965(?)–997) a csehek *Vojtěch*, a lengyelek *Wojciech* néven ismerik (az Adalbert nevet a bérmlásban kapta). Adalbert, a buzgó misszionárius, aki Lengyelország védőszentje, 997-ben szenvedett vértanúságot egy porosz földre tett térítőútja során. Megcsonkított holttestét a polánok egy zsák aranyért váltották ki, és Gnyeznóban (Gniezno) a székesegyház oltára elé temették el.

3 Az újabb kutatások szerint a *Polanie* ‘síkföldiek, rétsági emberek’ nem törzsnév, hanem a nyugati forrásokban meglehetősen későn (a 11. sz. elején) feltűnt, eredetileg a lengyel földre téríteni érkezett cseh klérus által kreált megnevezés, amely később (különösen a nyugati forrásokban és nyelvekben) az egész lengyelségre kiterjedt és általánossá vált (vö. TAPOLCAI 2010: 139–159).

4 A lengyel lovagok körében igen kedvelt vallásos himnusz volt ez, amelynek szerzője nem ismert, a katolikus hagyomány azonban a már említett Szent Adalbertnek tulajdonítja. Legkorábbi lejegyzett változata egy 15. századi kéziratban maradt fenn. Szerepel Jan Łaski (1455–1531) érsek és kancellár 1506-ban nyomtatott jogszabálygyűjteményének (*Statuty Łaskiego*) elején, amely a legrégebb lengyel nyelven nyomtatott könyv. A híres lengyel krónikás, Jan Długosz (1415–1480) szerint a lengyel-litván sereg lovagjai ezt énekelték kórusban a grunwaldi csata előtt. A *Bogurodzica* valószínűleg 1683-ban, Bécs török alóli felszabadításakor is felhangzott.

kel viseltetnek.⁵ Úgy tűnik, hogy a csehek és a lengyelek közötti idegenkedés kölcsönös: a magukat nemcsak földrajzi, de kulturális értelemben is a legnyugatibb szláv népnek tartó csehek részéről gyakorta tapasztalható, hogy lenézéssel tekintenek a lengyelekre, a lengyelek pedig (ennek megfelelően) általában önhittnek, nagyképűnek tartják a cseheket, akiknek a lengyelek szemében „nincs igazi szláv lelkük”: „*uwazani są za pozbawionych prawdziwej słowiańskiej duszy*”⁶ (LIPNIACKA 2016: 12).

A távolabbi történelmi múltban olykor felszínre került cseh-lengyel történelmi ellentétek (PACH 2017: 50) nyelvi lenyomatának tekinthetők az olyan régebben keletkezett mondások, mint például: *Za każdym Czechem stoi czart z miechem*. ‘Minden cseh mögött zsákos ördög áll.’; illetve: *Zna się na czeskich kamieniach*. ‘Nem engedi magát becsapni.’ (szó szerint: ért a cseh kövekhez/kiismeri magát a cseh köveken). Van azonban példa olyan történelmi eseményekre is, amelyek időben tőlünk nem túl távoliak, de máig hatóan terhelik a cseh-lengyel viszonyt. Ezek egyike, hogy Lengyelország – kihasználva déli szomszédjának meglehetősen szorult helyzetét – 1938 októberében elfoglalta a Csehszlovákiához tartozó, az Olza folyón túli területet (az ún. *Zaolzie* vidékét), a másik pedig, hogy a Varsói Szerződés tagjaként, az egykori szocialista tömb más országaival együtt Lengyelország is részt vett Csehszlovákia 1968. augusztus 21-én történt megszállásá-

---

5 Ezt támasztja alá, hogy a lengyel sajtóban a szlovákokra gyakran a *bracia Słowacy* ‘szlovák testvérek’ kifejezéssel történik utalás (itt jegyezzük meg, hogy a „cseh testvérek” szintén létező kifejezés, ám az a huszita eretnekség egy lengyel földön is ismert ágára utal). Lipniacka is így ír a lengyelek szlovákokhoz fűződő viszonyáról: „*Słowaków, z którymi dzielą Tatry, Polacy bardzo lubią*.” ‘A szlovákokat, akikkel a Tátrán osztoznak, a lengyelek nagyon szeretik’ (LIPNIACKA 2016: 12). A szlovákságról a lengyelekben kialakult képet Jagiełło dolgozta fel nagy részletességgel, történeti forrásokra támaszkodó, kétkötetes munkájában (JAGIEŁŁO 2005).

6 Pedig a lengyel kultúra és történelem több jeles cseh származású személyiséggel is dicsekedhet. Elég csak a nagy lengyel festőre, Jan Matejkora, vagy a nálunk is jól ismert kiváló hadvezérre, Bem Józsefre (*Józef Bem*) utalni. Utóbbinak már a családneve (vö. német *Böhm* (*Böhmen* ‘Csehország’ régies neve), és ausztriai német nyelvjárási *Behm* ‘cseh (ember)’ is egyértelműen utal a cseh eredetre.

ban, a „prágai tavasz” eltiprásában.⁷ A kép teljesebbé tétele azonban megkívánja, hogy elmondjuk: a *Zaolzie* vidékének megszállásában valószínűleg szerepet játszott az a félelem is, hogy e nélkül Németország délnyugatról is bekeríthette volna Lengyelországot, míg az 1968-as akció kapcsán Lengyelországnak – szovjet csatlós államként – nemigen volt mozgásteret (Csehszlovákia 1968-as megszállásából egyedül Románia maradt ki). Ide kívánczik még a cseh-lengyel határon álló, 9. sz.-ban alapított sziléziai város, Cieszyn⁸ sorsának kérdése is. A város történelmi része, amelyre a lengyelek *nasz Cieszyn* (tkp. ’a mi Cieszynünk’) néven utalnak, lengyel terület, a város Olza folyón túli, jórészt ipari negyedei a vasúti rendező pályaudvarral viszont Český Těšín néven ma Csehországhoz tartoznak. A városka hányatott sorsa, 1945 utáni kettéosztása a lengyel-cseh kapcsolatok egyfajta szimbólumává vált. A cseh-lengyel viszony szempontjából viszonylag kevés pozitív történelmi esemény közül kiemelkedik az, amikor a csehek a híres drámaíró és politikai aktivistát, Václav Havelt választották meg államelnöknek.⁹ Ekkoriban bukkant fel a lengyel közállapotokkal elégedetlen tüntetők transzparensein a *Havel na Wawel*¹⁰ felirat. Lipniacka azonban megjegyzi, hogy a Havel elnökké választása nyomán ébredt, csehek iránti szim-

---

7 Ebből az időszakból való az a pártkörökből származó (és talán felsőbb utasításra terjesztett) ízléstelen szójáték, mely szerint (indulhatnak a lengyelek Csehszlovákia megszállására, mert ott vár) *rzqd Dubčka* ‘Dubček kormánya’ azaz kis változtatással: *rzqd dup czeka* kb. ‘a seggfejek kormánya’.

8 Cieszyn a 13. és a 17. század közötti időszakban *Teschen* néven egy sziléziai hercegség fővárosa volt, majd 1653-tól a Habsburgoké lett. A városka szépen rendezett főterén takaros polgárházak sorakoznak. Cieszyn nevezetességei közé tartozik az egykor a városka melletti hegyen állott vár helyén lévő gótikus Piast-torony, a 11. században épült román stílusú Szt. Miklós-körtemplom, valamint Habsburg Károly 1838-ban épült vadászkastélya.

9 A pontosság kedvéért jegyezzük meg, hogy Václav Havelt először (1989. december 29-én) még a Csehszlovák Szövetségi Köztársaság elnökévé választották meg, majd Szlovákia függetlenné válása után lemondott. Ezt követően még kétszer választották meg (1993-ban és 1998-ban), ám ekkor már Csehország elnökének tisztét töltötte be.

10 A felirat jelentése: ‘Havelt a Wawelbe’. A Wawel, – a lengyelség nemzeti szimbóluma, „a lengyel nemzeti öntudat legfontosabb tárháza” – itt a lengyel kormány szinonimájaként szerepel.

pátia nem mutatkozott tartósnak (LIPNIACKA 2016: 12, a cseh identitás kérdéséhez még ld. JANIEC-NYITRAI 2015: 112–118).

Mindezen előzmények után aligha meglepő, hogy a lengyel nyelvben a cseheknek is megvan a maguk gúnyneve, a *pepik* (kicsinyített alakban *pepiczek*), amelynek magyar megfelelője talán a *cselák* szó lehetne.¹¹ A szó adatolt köznyelvi és argósztárban (ANUSIEWICZ – SKAWIŃSKI 1996: 104; KANIA 1995: 164), de előfordul a 20. századi publicisztikában és néhány irodalmi alkotásban is:

„Człek strzela – a pepiki nie.”

‘Az ember lő – a cselákok nem.’

„Zuchoty” Organ b.żołnierzy S p.p. I Brygady Piłsudskiego, 1935

„Niech byto tak naszymu Belinie jaki pepiczek kazał taki śpasz robić
...”

‘Csináltatna csak akkor ezzel a mi Belinünkkel valami cselák ilyen tréfát.’

K. Krzewski Kapral Szczapa, 1930 (a példákat ld. KANIA 1995: 164.)

A ma már inkább köznyelvi kifejezésnek számító *pepik*¹² eredetileg a lengyel katonai szlengből (*gwara żołnierska*) származik, ahová közvetlenül a cseh nyelvből került (a csehben a *Pepík* ‘Józsi’ a *Jozef* ‘József’ beceneve). A cseh szó lehet a forrása az ausztriai németben (és a délnémetben) használt *Pepi* becenévnek is, amely szintén a *Josef* ‘József’ (vagy a *Josefine*)

---

11 Tegyük hozzá, gúnynevük a lengyelben a csehekénél jóval pozitívabb nyelvi képpel bíró nemzeteknek is van.

A franciákat például ‘békaevőknek’ (*żabojady*), az olaszokat ‘makarónifalóknak’ (*makaroniarze*) titulálják a lengyelek, míg ránk, magyarokra (a Felvidékről származó beszteicei szilva (*śliwki-węgierki*) okán) a kedveskedő ‘szilvák’ *śliwki* ragadványnévvel utalnak.

12 Jellemző, hogy bizonyos, az adott népcsoportban gyakori nevek (vagy azok becézett formái) később egész népcsoportokra kiterjesztve azok gúnyneveivé válnak (vö. a friccek<*Fritz*<*Friedrich* ‘németek’, ivánok<*Iván*<*Иван* ‘oroszok’, maga az eredetileg a New England-i emberekre (ma már általánosan az amerikaiakra) használt, gunyoros értelmű *jenki* (*Yankee*) szó forrása is valószínűleg személynév, a holland „Jan Kees” (= *John Cheese* kb. ‘Sajt János’) kifejezésre megy vissza (FALKNÉ DR. BÁNÓ 1990: 64).

név becézett formája (EBNER 1980: 138).¹³ Mivel ez a név a csehek és az osztrákok körében is meglehetősen népszerű, igen valószínű, hogy a Monarchia hadseregében a csehekkel és az osztrákokkal együtt szolgáló lengyel katonák gyakran hallották, és a csehekre vonatkoztatva vették át. Szintén a csehből kerülhetett az ausztriai németbe a *Pepi* is, bár ez esetben az átvétel közegeként nem *csak*, vagy nem feltétlenül a katonaság jön szóba, hanem elképzelhető a Monarchia Bécse is, a maga jelentős számú cseh bevándorlójával.¹⁴ Az osztrák *Pepi* származására vonatkozóan létezik más elmélet is, mely szerint latinosított becéző formával van dolgunk vagy esetleg az olasz *Beppe* 'Jóska' (a *Giuseppe* becézett alakja) lenne az osztrák becenév forrása (ld. SEDLACZEK 2011: 194; WEHLE 1980: 226) ez azonban a fentiek ismeretében nem tűnik túl valószínűnek. Ahogyan a lengyel *pepik* alak könnyen elképzelhető a cseh *Pepík* egyszerű átvételével (a fonetikai rendszerét tekintve csak rövid magánhangzókat ismerő mai lengyelben a cseh hosszú *i* hang rövid *i*-vel történő helyettesítésével), úgy az osztrák *Pepi* forma kialakulása is jóval könnyebben elképzelhető a szóvégi *-k* elhagyásával (amelyben talán a *Franzi*, *Hansi*, *Maschi*, *Wolfi* típusú becéző alakok analógiás hatásának is szerepe lehetett), mint az olasz *Beppe* alak valamiféle fonetikai adaptációjával. Sokkal plauzibilisebb tehát, hogy a *pepik* a lengyelben, – csakúgy, mint a *Pepi* az általunk szláv kölcsönzések szempontjából már vizsgált (PÁTROVICS 2015: 167–178) ausztriai németben – szintén a csehből való kölcsönzések számát gyarapítja.

---

13 A bécsi nagyvárosi folklór tipikus figurája Pepi bácsi (*Pepi-Onkel*), az általában erősen kopaszodó, bajszos és rendkívül fárasztó öregúr, elmaradhatatlan kísérőjével, a pletykára mindig éhes Mici nénival (*Mizzi-Tant*) (BEYERL–JATZEK–HIRTNER 2002:25).

14 A múlt század fordulójának Bécset a maga 500.000 cseh bevándorlójával „a legnagyobb cseh városként” emlegették.

BIBLIOGRÁFIA

- ANUSIEWICZ Janusz – SKAWIŃSKI Jacek, 1996: *Słownik polszczyzny potocznej*. Warszawa-Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- BEYERL Beppo – JATZEK Gerald Dr. – HIRTNER Klaus, 2002: *Wienerisch, das andere Deutsch*. Kauderwelsch Bd. 78. Bielefeld: Verlag Peter Rump GmbH
- DAVIES Norman, 2006: *Lengyelország története*. Budapest: Osiris Kiadó
- EBNER Jakob, 1980: *Duden. Wie sagt man in Österreich?* Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag
- FALKNÉ DR. BÁNÓ Klára, 1990: *Amerikai angol – brit angol*. Budapest: Széchenyi Kiadó Kft.
- JAGIEŁŁO Michał, 2005: *Słowacy w polskich oczach. Obraz Słowaków w piśmiennictwie polskim*. Warszawa: Biblioteka Narodowa – Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu
- JANIEC-NYITRAI Agnieszka, 2015: Identita pod tlakem dějin. Česství z pohledu Mariusze Szczygiela a Mariusze Surosze. *Slavica* XLIV. 112-118.
- KANIA Stanisław, 1995: *Słownik argotyzmów*. Warszawa: Wiedza Powszechna
- KISS GY. Csaba, 2011: A közös kód. Egy testvér a magyar és a lengyel. *Múlt Kor, nyár*/34-37.
- LIPNIACKA Ewa, 2016: *Przewodnik ksenofoba. Polacy*. Warszawa: Adamantan
- MARKOWSKI Andrzej, 2012: *Wykłady z leksykologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA
- PACH Helena, 2017: Król Słowian. *Historia*/5: 48-52.
- PÁTROVICS Péter, 2015: Szláv elemek az osztrák frazeológiában. *Tanulmánykötet Milosevits Péter Tiszteletére*. Budapest: ELTE BTK, Szláv Filológiai Tanszék, 167-178.

- PÁTROVICS Péter – PÁTROVICS-EGRI Éva, 2016: A lengyel kapcsolat: eredmények – lehetőségek – távlatok. *Tanulmánykötet a 7. BBK előadásaiából*. 2. kötet. Budapest: Óbudai Egyetem, 532–540.
- SEDLACZEK Robert, 2011: *Wörterbuch des Wienerischen*. Innsbruck-Wien: Haymonverlag
- TAPOLCAI László, 2010: *Lengyelország történeti és mitikus kezdetei. A tér alakulása*. Budapest: United U-rope Bt.
- WEHLE Peter, 1980: *Sprechen Sie Wienerisch?* Wien: Ueberreuter